

Bálint Péter

Magam ajánlása

(Örök közelség, ezer emlék – Szentkuthy Miklós válogatott dedikációi)

1.

Meggondolkodtató, de mégsem meglepő, hogy a dedikáció történetével és kulturális, kommunikációs jelentőségével való elmélyültebb foglalkozás, vagy ahogy Lengyel András felveti, a „*dedikáció-kutatás lehetőségének*” vizsgálata épp mostanában válik, vált az irodalomszemlélet (s nem csak a forráskutatás, az irodalomtörténet-írás és a filológia) számára is jelentőssé, a sokáig másodvonalban emlegetett, bizonyos irodalmárok felfogásában a biográfia hiányosságainak pótlására használt, az életmű többi darabjával nem egyenértékű levél-, napló- és memoárírás mellett. Mostanában, amikor – Weiss János *A könyv mint metafora Novalisnál és Borgesnál* esszéjében olvashatjuk – egyfelől Walter Benjaminról szólva a „*modernség egésze leírható a könyv aura-vesztésének folyamataként*”; másfelől a „*könyv már nem jelképezi az életet, hanem inkább beilleszkedik annak összefüggésvilágába*”. Holott nem is oly sok évvel korábban, a francia író, esszéista, irodalomprofesszor, Michel Butor az *Irodalom, fül és szem* esszéjében még a könyv nélkülözhetetlenségének, leválthatatlanságának, modern funkciójának megvilágításakor, érdemesnek vélte felidézni a jó öreg Victor Hugo mondását, mely szerint a könyv az építészlet modern transzformációja, a sokszorosítás révén a helyhez kötöttségtől megszabadult, teljesen mozgékonyvá vált építészlet; s Borges pedig azt hangsúlyozta, hogy a világról szóló tudásunk javát a könyvekből szerezzük meg, emiatt maga is egyfajta valóság.

A dedikáció (melyről a Victor Hugo-i metafora továbbgondolásaként elmondható, hogy az épület ornamensére írott felirat) s a dedikált könyv értékének növekedése, a valaha kultikus tárgyként tisztelt könyv devalválódásának, „*aura-vesztésének*” korszakában elsősorban azzal a Borgesnál tetten érhető jelenséggel magyarázható – amire szintén Weiss János hívta fel a figyelmünket –, hogy a könyv nagy szerelmese már nem a remete, hanem a bibliaárus, aki számára csupán *csereeszköz* a könyv, s „*Borges ezzel azt sugallja, hogy modern körülmények között már nem is a könyv használati értéke, hanem annak csereértéke a fontos*”. A mifelénk újra, ki tudja hanyadjára a polgárosodás útjára lépő, már nem feltétlenül a primér örömeit és létsóvárgását kiélvezni vágyó vagyonosabb réteg befektetni, menteni, „*tisztára mosni*”, a devalválódás ellen az örökkévalósághoz társítani igyekszik a pénzét, s ezért a könyv, az antik tárgyak, a képzőművészeti alkotások, a hírességek személyéhez és keze munkájához köthető ritkaságok auravesztésének folyamatát megfordítani szándékozik; ráadásul oly mohósággal hajtja végre e szándékát – gátlástalanságát és birtoklásvágyát cseppet sem véka alá rejtve, a szegyenkezés legcsekélyebb jele nélkül, miként a vagyonát is összeszedte –, hogy a szerényebb vagyonnal rendelkezőket minden elképzelhető módon kizárja a megszerzésük, birtoklásuk, csereeszközként működtetésük folyamatából. Ezt igazolja számos antikvárus, irodalmár interneten olvasható jegyzete; ám igazat kell adnunk Lengyel Andrásnak, aki a dedikált könyvek gyűjtőinek szenvedélyét, célját illetően tartózkodik „*bármilyen fanyalgástól*”, mivel e szenvedélyük kielégítése közben sokkal többet segítettek az irodalom, a kultúra elveszített rangját visszaszerezni, bizonyos tagadhatatlan értékeket méltón átörökíteni, s ne legyünk álszentek, a kultúra árfolyamnövelését előmozdítani, mint amennyit feltételezünk, s mint amennyi tiszteletet cserébe hajlandók vagyunk kinyilvánítani tevékenységükért. S ha belegondolunk, hogy a dedikálás eredeti szándékának egyik mozgatórugója: a szerző a saját könyvét értékesebbé, becsesebbé, megőrzendővé akarta avatni a címzett számára, már nem olyan

kárhoztatásra méltó vágy a dedikált könyv „csereeszközként” vagy éppen múzeumi tárgyként való kezelése.

A könyvét dedikáló író kapcsán egyáltalán nem rendkívüli, hogy eszünkbe villan egy szófordulat színe és visszája: *ajánlom magamat* és *magamat ajánlom*. A régies nyelvi fordulat, a köszöntés mára avítottá vált formája: „*ajánlom magamat!*”, nem mond sem többet, sem kevesebbet, minthogy lényemet és szolgálataimat egy befolyásos potentát jóindulatába, pártfogásába ajánlom, s ezzel a nyomatékossággal szeretném felhívni a figyelmét az egyáltalán nem, vagy alig ismert személyemre, s reménykedem abban, hogy ajánlkozásom esetleg meghallgatásra talál. Az „*ajánlom magamat*” szövegváltozattal és azt követő szignatúrámmal beköszönök az olvasóhoz, aki korábról felszínesen vagy alaposabban ismer, egy másik szövegemből, annak olvasása okán és nyomán, s jobban meg akar ismerni, ezért hajlandó pénzét áldozni könyvem megvételére és időt áldozni a kötet dedikáltatására; más esetben a meghitt, megbecsült, megtartott barátnak kérés és berzenkedés nélkül nyújtom át magam, vagy juttatom el a kézjeggyemmel, a későbbiekben *magamat* helyettesítő jellemmel ellátott könyvemet. A dedikáció ettől fogva a „*kötetbe zárt magam*” és a másik közötti közvetítővé válik, médiummá, mások számára ellenben csak jel marad, áruvédejegy, melynek értéke a piacon ingadozik.

A dedikált könyv – kiváltképpen is, ha postán érkezik a címzetthez, aki egyben a dedikáció megszólítottja is – ilyen értelemben is egyfajta levélként, ajánlólevélként olvasható, mely rendkívüli képességünkről, művünk olvasásra alkalmasságáról, a megszólított figyelmére kiérdemesültségéről, meghitt vagy távoli barátságunk fenntartásáról, megerősítéséről tesz tanúbizonyságot. A másik félhez, a címzetthez beköszönés: „*ajánlom magamat!*” rögtön funkcióváltozáson esik át, s a dedikáció az eredeti szerepét tölti be: a szerző magát, a maga margójegyzetein keresztül a hónapokon, éveken át mások előtt rejtettségben lévő munkáját, a művében megnyilvánuló személyiségét, személyes és meghitt vallomásait, kiérlelt gondolatait, feltárulkozó lelkivilágát ajánlja a másik figyelmébe, a kifejezetten a megszólítottnak szóló, senki máshoz írott dedikációval össze nem teveszthető – részben a nevesítés okán, részben a szövegforma és hangvétel miatt nem összetéveszthető – ajánlásában. A dedikáció olvastán a címzett joggal ismétli meg Roland Barthes mondatát: „*A szövegnek, melyet Ön ír, bizonyítania kell, hogy vágyik rám*”. Valamilyen oknál fogva a könyvét dedikáló író és az általa írott szöveg vágyik is a címzetre –; talán mert maga is kortársa és szemtanúja volt azon életeseményeknek és életérzéseknek, melyek a szövegben rögzültek; talán mert a szerző szeretné megmutatni ezen oldalát, felét, lelki mélységét, tudati érzékenységét is a megszólítottnak, hogy a magáról és a róla kialakított képet retusálja, módosítsa, árnyaltabbá tegye; talán mert szeretne a dedikációban érintett személlyel legalább a mű olvasása idején együtt lenni, a képzelet színpadán együtt játszani, s ehhez ajánlkozik játszótársnak; talán mert nem szeretné, ha a folyamatosan íródo-létrejövő életmű követésében elmaradna a megszólított, minek következtében a párbeszéd szenvedne csorbát. Mindezeket összegezve idézhetjük Angyalosi Gergelyt: „*Aláírásom akkor ér célba, akkor teljesedik be mint aláírás, amikor a másik kihallja a mondandómból azt, ami neki van szánva. (...) A szöveget mindig a másik, az olvasó szignálja létrejötté után, ezért nemcsak az aláírás, hanem maga a szöveg is testamentum szerkezetű*”. Minden egyes dedikáció: testamentum; a kötet hetedik oldalán nyomtatott formában megjelenő ajánlás jelzi, hogy én az alkotó, akár Villon a balladáinak *ajánlásában*, kinek a figyelmébe szánom a művem: a feleségnek, gyerekeknek, barátnak, mesternek vagy más hozzám közel álló, a mű létrejöttét valamiként befolyásoló egyénnek. A nyomtatott ajánlás alatt, vagy annak hiányában a tiszta lapon, kézzel írott ajánlásomban feltüntettem, hogy kire is hagyom egy bizonyos szöveg kíséretében a saját könyvembe zárt szellememet; s mivel minden örökségre kiszemelt más oknál fogva érdekesült ki hagyatékomra, más-más szöveg kíséretében idézem elé még élő magam, vagy holtom után idézem *magamat* a még élő másik elé.

2.

„*A dedikáló a könyvét (írását) olvasót szólítja meg, s akár kedvcsináló sorokat ró a lapra, akár udvariassági gesztust rögzít, akár személyre szóló üzenetet küld általa, önmagát írja ki. Szentkuthy ajánlásai sokkal bonyolultabb képlet nyomán működnek, leginkább az ajándékozás, a dedikálás pillanatát dramatizálják, mintha a szerző a lehető legtovább el szeretné nyújtani az ajándékozás áldott pillanatát, s ennél fogva a dedikációi hemzsegsenek a teatralitástól, az ironiától, a humortól, az udvarlástól, a nagyítástól és megalázkodástól, vallomástól és őszintétlenségtől, képszerűségtől, dramatizáltságtól, ráadásul vizuális képüket a jellegzetes kézírás mellett a kiemelések sokasága és sokfélesége gazdagítja*”, írja Fekete J. József, aki az elmúlt másfél évtizedben kötetekre rúgó kritikáiban és tanulmányaiban bebizonyította, hogy az egyik, hanem a legjobb szakértője Szentkuthy Miklósnak.

(Újfént le kell írnom róla, a nyomatékositás és figyelemfelhívás kedvéért, hogy miközben honi irodalmáraink intézményektől, alapítványoktól, pártkatonáktól kapott milliókból osztják az észet, igazságot, rangot és méltóságot úri jókedvük szerint, nem is oly messze a szülőföldjét el- vagy leválasztó határtól, Zomborban hónapok óta kenyérkereset nélkül él, él az irodalomban, az irodalom által, és hogy szentélyében adózzon tisztességgel mások irodalmi tevékenysége előtt. Nem csodálkoznék, ha egyszer valóra váltána Cioran nem kevés epét rejtő, meglehetősen pikírt hangnemből előadott tervét: „Meg kellene írni az írók egymásról való véleményének történetét”. A Szentkuthyról írott monográfiája kapcsán, néhány év rálátásából, elmondhatjuk róla is azt, amit Babits Mihály mondott az *Új-Arany-életrajz* esszéjében Voinovichról, őt tartván egyedül alkalmasnak egyfajta szintézis megírására: „a költő kéziratainak s életére vonatkozó ismeretlen apró adatok tömegének volt birtokában, melyek munkáját akkor is értékessé tennék, ha nem terjedne túl ez adatok egyszerű kiadásán. Hanem annál az önmegtartóztató szerénységénél fogva is, mellyel az adatokat beszélni hagyja, s maga teljesen a háttérbe vonul”).

Fekete J. József fent idézett két, s a dedikáció meglehetősen sokféle intenciójára és eltérő kommunikációs formájára tapintó mondata (mely előrevetíti egy hosszabb tanulmány kereteit és távlatait), érdemesnek tűnik arra, hogy továbbgondoljuk Szentkuthy mindenki másétől elkülönülő magaaajánlási szándékát és meghökkentő, máshonnan nagyon is ismerős frivol nyelvi és dramaturgiai játékkedvét. A Fekete J. József által említett gesztus, hogy a dedikációban végső soron Szentkuthy „önmagát írja ki”, feltételezi azt, hogy Szentkuthy – miközben Balzac életművéhez hasonlítható számú „hőst” és „színpadi-szereplőt”, „torzót” és „papírfigurát”, „szentet” és „örültet” szerepeltetett műveiben – megtalálta a megszámlálhatatlanul sok és sokféle álcát mögött önmagát, s tudja ki is az a Szentkuthy Miklós, aki Szentkuthy Miklós nevében aláírja szignatúráját. A dedikációt író Szentkuthy – a Krúdy-képét író, a maga felfogása és érdeke szerint felülíró Márai kapcsán megnyilatkozó Angyalosi szavait kölcsönvéve – tehát úgy beszél magáról, „mintha valaki másról beszélné, vagy úgy tesz, mintha valaki más beszélné róla”, s az „önmaga” kiírása közben a megszólított másikat is kiírja-kibeszéli azáltal, hogy a dedikációba az ő személyiségét, múltját, korrespondenciáját és szavait is beleírja az ajánlásba, ilyenén módon a dedikáció mindkét szereplője: a dedikáló és a címzett, a magát kiíró és a játékba beemelt másik felett áll, akár a színi rendező. Másfelől az „önmaga” kiírása a megfellebbezhetetlen és önálló életet élő képzelet szabadon eresztését is jelenti; a Szentkuthy-féle írói különbséget és erőteljesen fikciós természetet találoán jellemezhetjük Baudelaire kifejezésével, mely szerint a költő a képzeletet a „képességek királynőjeként” tiszteli. Szentkuthy dedikációi, cseppet sem eltérően másfajta műfajban született írásaitól, maguk is a képzelet e felsőházi vagy uralkodói gesztusát jelenítik meg; olyasfajta grandezzaival és nyelvi finomsággal (Nádor Tamást idézve: „pazarló, nagyjúri módon, a kifoghatatlanság gesztusával”) szólítják meg a címzettet, akár egy Proust-féle Charlus báró vagy Swann a vizitációban köréje gyűlt érdeklődőket, mert hiszen a magát ajánló sohasem lehet biztos abban, hogy nem az övéhez hasonló érdeklődést vagy hajlamot mutatják-e föl. Szentkuthy dedikációi ugyanakkor rejtekezések és rejtjelezések mintapéldányai is. A megírt és könyv alakban megjelent szövegben elrejtező szerző, éppen a dedikáció és az abban rejtjelezett szöveges instrukciók, vizuális jelzések révén kibeszéli a műből, a rejtekhelyéről és önmagából, hogy a párbeszéd színpadiasságát tovább bonyolítsa és a rejtjeleket valahogy dekódolja a megszólított számára. A dedikációk ebben az értelemben megismétlik a Szent Orpheus-köteteket nyitó „vita-*kat*”, „szentéletrajzokat”, melyek kort festenek; a valahol, jobbára már az írás előtt elkezdődött „szentolvasmányok” szövegfolyamába vezetnek be; a képességek királynőjének szeszélyei szerinti maskarabált rendeznek; megmutatják miféle módon lehet a metakommunikációban részt venni; és nem utolsósorban kijelölik az olvasó helyét és szerepét a közös játékban.

A Szentkuthy-féle dedikációkról nyilatkozók (többek között az *Örök közelség, ezer emlék* elé applikált „Kerekasztal-beszélgetésben” szót kérők) maguk is tanúságot tettek arról, hogy az író szűkebb és tágabb „baráti” környezetéhez tartozók mind egzisztenciájukban, mind életszemléletükben igen sokfélék voltak, Szentkuthy mégis képes volt, a különböző politikai helyzetekben és életminőségekben is nyitottnak és megszólíthatóan maradni a „halandó” ember és alkotótárs számára is. (Mohás Lívia utalt egyébként a beszélgetésben a dedikációra mint „valami szétosztásmágiára”; Szalay Károly pedig a „teatralitás” gyakorlására). Szentkuthy látványos színészi gesztussal és őszinte barátsággal, a másik fél tehetsége előtti tisztelgéssel és ironikus maga-mentegetőzéssel tudta dedikálni saját kötetét bármelyik nála fiatalabb írónak, sajtóságos gondolkodás- és alkotásmódjától eltérő irodalmárnak, kor- és jellemfestő képzeletének vargabetűit és asszociációit követni is alig tudó filmesnek, akikben sohasem a veszélyes konkurenciát, a legyőzendő ellenséget látta, hanem a szellemtársat, még ha olykor sejtette is, hogy a dedikációval megajándékozott hamarosan hűtlenül hátat fordít neki. Ebben az önzetlen

odafordulni és megnyílni tudásban, szertelen élményosztó és -befogadó gesztusban is hasonlított egyik kedvelt zeneszerzőjére: Mozarthra, akiről Batta András a következőket jegyezte föl egy helyütt: „Ma már kiveszőben van az a gyakorlat, hogy a kvartett-komponálás a zeneszerzővé válás próbaköve (...) Ez a szokás épp Mozart Haydnnak ajánlott kvartettjeire vezethető vissza. (...) Mozart korában merőben egyéni elhatározásnak számított, hogy egy opus dedikációja nem valamelyik arisztokratának, hanem egy másik zeneszerzőnek szól. A 18. század muzsikusa számára ez egyrészt nem praktikus – hiszen akkoriban egy-egy ajánlás anyagi haszonnal is járt –, másrészt veszélyes, mert egy másik komponistának is reklámot csinál. (...) A gesztussal Mozart még társadalomkritikát is gyakorolt. A Haydnnak való ajánlás üzenete az volt, hogy a zseni egyenrangú a társadalmi ranglétra legfelső lépcsőfokán állókkal.” Szentkuthy az irodalom birodalmában fejedelem, velencei doge, chartres-i püspök, akinek esze ágában sincs másokat kiszorítani, háttérbe parancsolni, magánál alacsonyabb rendűnek titulálni, rangjuktól és méltóságuktól megfosztani, mert az „irodalom birodalmában – ahogy hű szellemtársa: Somlyó György mondta – nem csak egy királynak van helye, hanem annyinak, amennyi csak 'születik', s egyiknek a nagysága nemhogy gyengitené, erősíti a másikat, s mindnyájunk értő befogadása a nemzeti irodalom egészét. Az irodalomban csak az értéktelen vagy csekély értékű írók felértékelése veszélyezteti az igaziak, az igazi nagyok és velük együtt az egész irodalom érvényesülését”. Nem ártana észbe véсни e negyed századdal korábban elhangzottakat, s legalább oly megértő módon beszélni akár Szentkuthyról, mint amilyenre ő maga példát mutatott. Egyébként válogatott dedikációit olvasva, ki-ki meggyőződhet róla, hogy Szentkuthy valóban értékelte (sohasem alá, mint inkább túl) az ajánlásra kiválasztott, kiérdemesült címzetteket, s Mozart nagyvonalúságával emelte magához mindannyiukat.

Erdemes eltűnődnünk azon, hogy van-e lényeges különbség, kommunikációs, lélektani vagy dramaturgiai különbség a személyes dedikálás és a levélben elküldött, „személytelen”, a másik személyesen itt nem létezőnek szóló között. Különös hangsúllyal említi Tompa Mária (a dedikációk válogatója és a kötet szerkesztője), hogy az olykor egy vagy két tucatnyi kötetet ajánlásaival ellátó Szentkuthy dedikációi: „színpadi helyzetek”, „pillanatfelvételek”, „hangulatrögzítések”, ajándékot kiegészítő „intim gesztusok”, a „másik megemlései”, „jelenné vált életmomentumok”, melyek az ajándékozó és megajándékozott között a szövegírás és -átadás rítusában létrejövő, vizuális kiegészítőkkal gazdagodó szellemi-lelki átörökítések. Mivelhogy ezek az ajánlások írott formában kerülnek a könyv első lapjainak valamelyikére (szabály szerint a hetedikre), az élmény- és gondolat-„átírás” pótolhatatlan veszteségeivel képesek csupán visszaadni, az olvasóban felidézni a dramaturgiai feszültséget, az „életszagot”, a kommunikációs sokszínűséget. A dedikációs élmény együttes létrehozásának „teatralitása” aligha pótolható szövegben; a magát ajánló én más síkon, az irodalom terében nyilvánul meg, a másik előtti ki- és feltárlakozva: egyetlen és soha meg nem ismételtetű pillanatban. Mélységesen egyetérthetünk Gyergyai Alberttel, aki Valéry *Változatok* kötetének bevezetőjében írja: „Az alkotás kerete pedig maga az Irodalom, amely, ha élni tudunk vele, nemcsak hatáskeresést és az én meghamisítását, hanem az én szervezését s kitérülését is jelentheti, a gondolat birtoklását, valami nagy fényoszórót, amely apró felvillanásainkat százaszoroson erősíti és vetíti”. Szentkuthy számára az irodalom, s annak minden lehetséges formája, „valami nagy fényoszóró”; ne feledjük, élete jelentős szakaszában oly magányosan, az irodalom peremvidékére szorítva, könyvtárszobájába kényszerítve élte magán- és irodalmi életét, agyonhallgatva vagy méltatlan jelzőkkel megbélyegezve, hogy érthető módon minden egyes megnyilvánulása önmegmutatás, megméretés, öngazolás és a valóságos dolgok illetően „realizálása” volt. Amde egy másik fajta megközelítésnek is van tagadhatatlan létjogosultsága; bármennyire is szeretnénk megkerülni a tény, ezek a személyes megnyilvánulások (melyek többsége és java mégiscsak az öregkori elismertség idejére, az írólet valamilyen fokú és persze sohasem a valódi érdemnek megfelelően elégséges szakmai és társadalmi elismertség idejére esik), ezek a „maga-ajánlások” a mítoszteremtés, a másokkal összekacsintás, a halálon túli létre rájátszás, az irodalom teréből kibeszélés lenyomatai. Angyalosi Gergely Derrida tulajdonnévről vallott gondolatait kommentálva írja a következőket: „A szignatúra biztosítja azt, hogy »saját nevem túlél engem; voltaképpen a névvel együtt hordozójának halálát hordozza, hiszen megelőlegezi azt a pillanatot, amikor már semmilyen minőségben nem leszek jelen”. Szentkuthy, az örökös bolondjátékra és álarc mögé rejtőzésre hajlamos író, ezek szerint, még életében egy síron túli emlékiratot, névre szóló személyes ajándékot nyújt át nekünk, s közben árgus szemmel figyeli, hogy elhisszük-e leendő túlvilági létét jelenvalóságá tévő hír-nevét, cseppet sem csökkenő név-értékét, melyet kézírásos ajánlása, ha lehet, még inkább megemel majd, kiváltképpen is, ha már nem lesz velünk.

Szentkuthy némely értelmezője, Szemethy Imre grafikussal az élen, fontosnak tartja kiemelni, hogy dedikációinak „van egy különös látványa is: ornamentikaszerű, ha úgy vesszem, egyben kotta is, ami

az intonációt jelzi”, s a kötet képmellékletében szereplő ajánlások valóban igazolják az illusztráció, a rajz, a vizuális jelek és a szöveg egyfajta egymásba ojtódását, egymás kiegészítését, s ha az élmény-„átírásnak” a pótolhatatlan veszteségeiről beszéltünk, meg kell említeni a szöveg és jel őslényegi összetartozását, a szó és jel éteri összhangzatát. Erre utal egyébként Michel Butor is egy esszéjében: „Minden ma ismert írás – a szó legszorosabb értelmében vett írás – nemcsak rajzi eredetű, de a körülöttünk levő láthatatlan világban az írásrajzolatnak olyan fontos a szerepe, hogy még a tájképfestő is kénytelen festményébe belevonni a szavakat.” Szentkuthy nem hazudtolja meg magát dedikációi „megkomponálásakor” sem: betűket rajzol a nyomtatott betűket rejtő kötet fehér lapjára és különféle jelekkel látja el írásrajzolatait, miként a mára ismertté vált rajzain pedig a szavakat emeli be a kép terébe, s mindkét esetben a szignatúra teszi „késszé” és nem „befejezetté” az alkotást.

Hamvas Intézet, Budapest, 2007

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.
Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204
E-mail: szilady@axelspringer.hu
www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.